

Journal of
**Natural
science**

**No5
2021**

<http://natscience.jspi.uz>

<u>ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ</u>	<u>ТАҲРИРИЯТ АЪЗОЛАРИ</u>
<p>Бош муҳаррир – У.О.Худанов т.ф.н., доц.</p> <p>Бош муҳаррир ёрдамчиси-Д.К.Мурадова, PhD, доц.</p> <p>Масъул котиб- Д.К.Мурадова</p>	<ol style="list-style-type: none">1. Худанов У.О. – ЖДПИ Табиий фанлар факултети декани, т.ф.н., доц.2. Шылова О.А.-д.х.н., профессор Института химии силикатов им. И.В. Гребенщикова Российской академии наук (ИХС РАН)3. Маркевич М.И.-ф.ф.д. проф Белорусия ФА4. Elbert de Josselin de Jong- профессор, Niderlandiya5. Кодиров Т- ТТЕСИ к.ф.д, профессор6. Абдурахмонов Э – СамДУ к.ф.д., профессор7. Сманова З.А,-ЎзМУ к.ф.д., профессор8. Султонов М-ЖДПИ к.ф.д,доц9. Яхшиева З- ЖДПИ к.ф.д, проф.в.б.10. Рахмонкулов У- ЖДПИ б.ф.д., проф.11. Мавлонов Х- ЖДПИ б.ф.д., проф12. Абдурахмонов Ғ- ЎзМУ фалсафа фанлари доктори (кимё бўйича) (PhD), доц13. Хакимов К – ЖДПИ г.ф.н., доц.14. Азимова Д- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (биология бўйича) (PhD), доц15. Юнусова Зебо – ЖДПИ к.ф.н., доц.16. Гудалов М- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (география фанлари бўйича) (PhD)17. Мухаммедов О- ЖДПИ г.ф.н., доц18. Хамраева Н- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (биология фанлари бўйича) (PhD)19. Рашидова К- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (кимё бўйича) (PhD), доц20. Мурадова Д- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (кимё фанлари бўйича) (PhD), доц
<p>Муассис-Жиззах давлат педагогика институти</p>	
<p>Журнал 4 марта чиқарилади (ҳар чоракда)</p>	
<p>Журналда чоп этилган маълумотлар аниқлиги ва тўғрилиги учун муаллифлар масъул</p>	
<p>Журналдан кўчириб босилганда манбаа аниқ кўрсатилиши шарт</p>	

Жиззах давлат педагогика институти Табиий фанлар факултети

Табиий фанлар-Journal of Natural Science-электрон журнали

[/http://www.natscience.jspi.uz](http://www.natscience.jspi.uz)

**JIZZAX VILOYATI SUV RESURSLARINING HUDUDIY
JOYLASHUVI HAQIDA**

Xakimov K.M., Xolmirzayev J.

Jizzax davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Mazkur maqolada mintaqa suv resurslarining hududiy joylashuvi, shakllanishi, suv zaxirasi hamda iqtisodiyot tarmoqlarida ulardan oqilona foydalanish muammolari aniq misollar yordamida tahlil qilingan.

Tayanch soʻzlar: suv, suv resurslari, soy, koʻl, suv obʻekti, hududiy joylashuvi, band, kanal.

Jizzax viloyati ichki suvlarining shakllanishiga joyning iqlimi, yer yuzasi va geografik tuzilishi katta taʼsir koʻrsatadi. Shu sababdan, mintaqa yer yuzasi va gidrologik xususiyatlarini inobatga olib uni ikki qismga ajratish mumkin. Birinchi, togʻli qismi yani, daryo suvlarini hosil qiluvchi hudud. Bu yerda qorlarning, muzlarning erishidan va yogʻinlarning koʻpligi tufayli daryolar va bir qancha soylar hosil boʻlishini kuzatish mumkin. Ikkinchi, tekislik qismi yani, suv sarflanadigan hudud. Togʻlarda hosil boʻlgan suv resurslari tekislik tomon harakatlanib bu yerda bugʻlanishga, ekinzorlarni sugʻorishga, boshqa ehtiyojlarga va yer ostiga shimiladi.

Jizzax viloyati hududining janubiy - gʻarbiy qismi baland togʻlardan iborat boʻlganligi boisi suv resurslariga ancha boy. Aynan, ana shu hududlarda mintaqadagi eng yirik suv manbalari joylashgan. Viloyatdagi eng uzun va sersuv hisoblangan Sangzor daryosini (123 km.) havzasi ham shu hududdan boshlanadi. Turkiston togʻlarining shimoliy yonbagʻridan boshlanuvchi Boyqoʻngʻirsoy va Koʻkjarsoylarning qoʻshilishidan keyin daryo Sangzor nomini oladi. Sangzorga oqimi davomida chap tomondan 14 ta oʻng tomondan 9 ta soylar kelib qoʻshiladi.

Sangzor daryosi Turkiston va Molguzar togʻlaridan toʻyinib viloyatining Baxmal, Gʻallaorol, Sh.Rashidov tumanlaridagi qishloq xoʻjaligi ekinlarini suv bilan taminlaydi. Daryo Jizzax shahri atrofida vodiya chiqib, ikkiga boʻlinadi. Bir qismi janubi-sharq tomonga Tuyoqli kanali orqali Jizzax suv omboriga kelib quyiladi. Ikkinchi qismi esa Qili nomi bilan shimolga oqib Tuzkon koʻliga borib quyiladi.

Uzunligi va sersuvligi jihatidan viloyatda ikkinchi oʻrinda Zominsuv daryosi (41 km.) turadi. Zominsuv Shavqartogʻdan boshlanib yuqori oqimida, Duoba qishlogʻi yaqinida Yettikechuv va Oʻrikli soyning qoʻshilishidan keyin ushbu nomni oladi. Zominsuv daryosi Zomin shahridan otgandan keyin tarmoqlarga boʻlinib Qoʻshtamgʻali qishlogʻidan 3,5 km janubi-sharqda tugaydi. Bu daryodan Zomin shahri, Duoba, Yettikechuv, Quchchi va boshqa qishloqlar aholisi suv ichadi hamda ekin maydonlarini sugʻoradi.

Viloyatning eng katta daryo va soylari. **1-jadval.**

T.r.	Daryolar nomi	Uzunligi km	Boshlanish joyi
1	Sangzor	123	Turkiston tizmasi
2	Zominsuv	41	Turkiston tizmasi
3	Rovotsoy	39	Molguzar tizmasi
4	Xo'jamushkentsoy	36	Molguzar tizmasi
5	Sayxonsoy	31	Molguzar tizmasi
6	Pishag'orsoy	29	Molguzar tizmasi
7	O'xumsoy	25	Nurota tizmasi
8	Mojarumsoy	24	Nurota tizmasi
9	Osmonsoy	21	Nurota tizmasi

Jizzax viloyatida bir qancha suv omborlar ham mavjud. Ular ichida maydonining kattaligi jihatidan Jizzax suv omborini alohida takidlash joiz. Suv ombori Jizzax shahridan 9 km janubi-sharqda Yoyilmasoy jarligida joylashgan. Maydoni 13,8 km. kv., suv hajmi 100 mln. m/kub, chuqurligi o'rta hisobda 26 m. Suv omborga Sangzor daryosi suvi to'planadi va keyingi yillarda maxsus kanal orqali Sirdaryo suvi ham keltirildi.

O'rta asrlarda Nurota tog'lari etagida Xonbandi suv ombori qurilgan. Bu suv ombor Forish tumanining markazidan 12-15 km shimolda Pasttog' darasi ichiga joylashgan. Xonbandi Nurota tog'idan oqib chiqadigan Osmonsoy va Ilonchisoyning sel suvlarini jamg'arib yozda ekinlarni sug'orish uchun barpo etilgan. Uning to'g'oni granit toshlari va suvga chidamli maxsus qorishmalardan ishlangan.

Tog'oning balandligi 15,2 m. uzunligi 51,5 m. Xonbandining uzunligi 1,5 km. eni to'g'on oldida 52 m., dara og'zida 200 m. ga va suv sig'imi esa 1 mln. 600 ming m / kubga teng bo'lgan. Suv ombor yordamida Qizilqumning Mirzacho'lga tutashgan chegarasiga 1,5 ming gektardan ko'proq yer maydoni sug'orilmoqda.

Viloyatdagi eng katta suv omborlari. **2-jadval.**

T.r.	Nomi	Maydoni km. kv.	Suv hajmi mln. m / kub	Suv havzasi
1	Jizzax	13,8	100,0	Sangzor
2	Zomin	9,3	52,0	Zominsoy
3	Qorovultepa	7,53	53,0	Zarafshon
4	Xo'jamushkent	0,45	8,0	Xo'jamushkentsoy

5	Novqa	0,60	6,0	Novqasoy
6	Sarmich	0,13	4,3	Sarmichsoy

Jizzax viloyatida ko'llar ham bor. Aydarko'l Nurota tizma tog'larining shimoliy etagidagi Jizzax va qisman Navoi viloyatlari hududida joylashgan texnogen ko'l. 1969 yilgacha Aydar sho'rxogida mayda sho'r ko'llar va sho'rlar (Jalpoqsho'r) keng tarqalgan edi. 1968-1969 yillarda yog'ingarchilikning haddan tashqari ko'p bo'lishi tufayli Chordara suv ombori to'g'onini yuvib ketmasligi uchun Sirdaryo oqimining bir qismi (qariyb 21 km. kv.) Aydar botig'iga oqizilgan.

Aydarko'lning shimoliy qismi ancha sayoz, o'rtacha chuqurligi 10-12 m, chuqur joylari 26-30 m. Aydarko'l tor yo'laklar orqali yagona tabiiy ko'l Tuzkon ko'li bilan tutashgan. Uzunligi 159 km., eni 26 km. Aydarko'l Jizzax viloyatidagi Oqbuloq, Sangzor daryosining Qili tashlamasi, Chordara suv ombori va Markaziy Mirzacho'l tashlamasi oqimi hisobiga to'yinadi.

Jizzax viloyati hududidagi qishloq xo'jaligi tkinlari suv bilan taminlash maqsadida bir qancha kanallar qazilgan. Ular ichida eng qadimgisi Abdullaxon davrida, Zarafshon daryosidan qazilgan Tuyatortar kanali hisoblanadi. Uzunligi 54 km., suv sarfi 45,0 m/kub. Tuyatortar kanali Baxmal tumanidagi Muzbel qishlog'i yaqinida ikkiga ajraladi. Birinchisi, shimoli-g'arbga tomon harakatlanib Bulung'ur tumani orqali Qorovulbozor suv omboriga quyiladi.

Yana biri esa shimoli-sharq tomonga oqib Baxmal, G'allaorol tumanlarini suv bilan taminlaydi va G'allaorol tumanidagi Qashqabuloq qishlog'i yaqinida Sangzor daryosiga quyiladi. Tuyatortar kanali suvidan 40 dan ortiq ariqlar suv olgan. Bu ariqlarning eng qadimgilari Timchi, So'loqli, Qaliya, Qang'li, Toqchilik, Ravalliq, Qulniyoz, Nayman, Dayrovot, Saraylik, Gandumtosh ariqlarini hisoblanadi. Tuyatortar kanali orqali jami 37,5 ming gektardan ko'proq ekinzorlar sug'oriladi.

Viloyatdagi eng katta kanallar. **3-jadval.**

t/r	Kanallar nomi	Qurilgan yili	Qaysi daryodan suv oladi	Uzunligi (km)	Suv sarfi (m. kub sek)
1.	Do'stlik kanali	1897	Sirdaryo	116	230
2.	Janubiy Mirzacho'l	1962	Sirdaryo	128	335
3.	Jizzax magistral kanali (1)	1964	Sirdaryo	67	38,6

4.	Jizzax magistral kanali (2)	1967	Sirdaryo	49	39,0
5.	Jizzax magistral kanali (3)	1969	Sirdaryo	47	37,0
6.	Tuyatortar	1912	Zarafshon	54	45,0

Bundan tashqari, viloyatda 220 dan oriq artezian quduqlar orqali yer osti suvlari olinadi va ularning bir qismi qishloq xo'jalik ekinlarini sug'orish uchun sarflanadi. Ma'lumki, Jizzax viloyatining asosiy qishloq xo'jalik ekinlari Sirdaryo suvidan sug'oriladi. Jumladan, Janubiy Mirzacho'l kanalidan 3 ta nasos stansiyasi suvni 176 m. balandlikka ko'tarib beradi. Shu bilan birga, Jizzax magistral kanallari jami 232 ming gektar maydoni suv bilan ta'minlaydi.

Xulosa shuki, Jizzax viloyati ichki suvlarining shakllanishi sabablarini aniqlash, mavjud suv resurslaridan tejamkor, oqilona va samarali foydalanish imkoniyatini beradi. Shu sababdan mintaqa suvlarini hosil bo'lishi, uning miqdori va sodir bo'layotgan gidrologik jarayonlarni tadqiq qilish muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xakimov K.M., Adilova O.A. Jizzax viloyati geografiyasi. -T.: 2015.
2. Jizzax viloyati statistika boshqarmasi ma'lomotlari. -Jizzax. 2020.
3. Xolmirzayev J.E. Jizzax viloyati antropogen gidrografik tarmoqlarining monitoring tahlili
4. Jumanazar, J. X. (2020). Жиззах вилоятининг табиий сув ҳавзалари ва улардан самарали фойдаланишнинг географик жиҳатлари. Архив Научных Публикаций JSPI.